

Μαρτυρία

Ὁ μὲν γὰρ κάλος, ὅσπον ἴδην πέλεται <κάλος>
ὁ δὲ κᾶγαθος αὐτίκα καὶ κάλος ἔσσεται

Σαπφώ (ἀπ. 50 LP)

Δέν εἶναι οὔτε ἀπλὸ οὔτε εὐκόλο νὰ ὀρίσω τὴ σχέση μου μὲ τὸ Λευτέρη καὶ τὴ Λιλὴ· ἀνάγεται καὶ ἀναφέρεται σὲ πάμπολλα ἐπίπεδα, χρόνου καὶ χώρου, ποὺ καθόρισαν καὶ ὀριοθέτησαν ὅλες τὶς φάσεις τῆς ζωῆς μου, ἀπὸ τὰ παιδικὰ μου χρόνια ὡς τώρα. Καὶ σήμερα ἀκόμη, ὅπου ἡ φυσικὴ τους παρουσία δέν βιώνεται πιά, ἀπλῶς νοιώθεται, ἡ σχέση αὐτὴ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται καὶ νὰ λειτουργεῖ ὄχι μόνο στὸ χῶρο τῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος ἀλλὰ στὴν καθημερινὴ βιωματικὴ μου πραγματικότητα.

Γνώρισα τὸ Λευτέρη τὸ 1956, ὅταν μιὰ εὐλογημένη συγκυρία μᾶς ἔκανε γείτονες ἀντικρυστοὺς στὸν ἕκτο ὄροφο μιᾶς νέας πολυκατοικίας στὴ λεωφόρο Κηφισιάς. Ἡ ἀρχικὴ ἐπαγγελματικὴ-συναδελφικὴ γνωριμία μὲ τὸν πατέρα μου ἐξελίχθηκε σχεδὸν ἀμέσως σὲ ἀδελφικὴ-οἰκογενειακὴ σχέση, σὲ βαθμὸ ὥστε νὰ ἐπισφραγιστεῖ καὶ τυπικὰ μὲ διάφορες ἀφορμὲς καὶ εὐκαιρίες.

Ὅλα μου τὰ παιδικὰ καὶ ἐφηβικὰ χρόνια πέρασαν ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ δυὸ διαμερίσματα, καὶ τὰ δυὸ προσωπικοὶ μου χῶροι, ὅπου ἐναλλασσόταν ὁ ρόλος καὶ ἡ ιδιότητά μου. Στὸ Λευτέρη καὶ στὴ Λιλὴ, βαθμιαῖα ἀλλὰ σταθερά, δόθηκε ὁ ρόλος τῶν γονέων· ἄλλοτε συμπληρωματικῶν, ἄλλοτε ἀναπληρωματικῶν - ἀνάλογα μὲ τὶς φάσεις καὶ τὶς περιστάσεις. Οἱ μαρτυρίες - εἰκόνες, φωτογραφίες, γράμματα ἢ ἀπλῶς μνῆμες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καλύπτουν κάθε πτυχή, κάθε ἐκφάνση τῆς ζωῆς, εἴτε ὡς οἰκογενειακὴ συνολικὴ πραγματικότητα εἴτε ὡς προσωπικὴ ἐμπειρία.

Τὰ ὅσα χαρακτήρισαν καὶ σηματοδότησαν τὴν ἐπιστημονικὴ ἀκαδημαϊκὴ παρουσία τοῦ Λευτέρη στὰ ἐλληνικὰ πνευματικὰ δρώμενα δέν εἶναι σὲ μένα νὰ τὰ ἀναφέρω ἢ νὰ τὰ περιγράψω. Ὁ ρόλος αὐτὸς ἀνήκει δικαιοματικὰ στοὺς συνεργάτες, στοὺς συναδέλφους, στοὺς ὁμολόγους τοῦ ποὺ μοιράστηκαν μαζί του τὶς ἐμπειρίες του: ὁ χῶρος τῆς ἐκπαίδευσης· τὸ Κολλέγιο Ἀθηνῶν, ὅπου ὡς καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας στὴν πρώτη φάση, ὡς μέλος τοῦ Διοικητικοῦ τοῦ Συμβουλίου ἀργότερα ἔχει νὰ ἐπιδείξει ἓνα ἔργο ζωῆς, πλούσιο καὶ πρωτότυπο· ὁ χῶρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, ὅπου τὸ ὄνομά του συνδέεται μὲ μιὰ

σειρά από πρωτοβουλίες και καινοτομίες σεμνές, αθόρυβες και αποτελεσματικές· ο χώρος της έρευνας και της επιστήμης, όπου συνέβαλε ουσιαστικά, πάντοτε διακριτικά και χωρίς καμιά προσωπική φιλοδοξία και ιδιοτέλεια.

Στή δική μου έμβέλεια ανήκει κατ' αρχήν ή προσωπική - ιδιωτική σφαίρα, πού ουσιαστικά δέν διαχωρίζεται βέβαια από οποιαδήποτε άλλη έκφραση ή εκδήλωση ζωής, αλλά πού δημιουργεί και αναπτύσσει τήν οικειότητα πού επιτρέπει μιá διαφορετική ανάγνωση χαρακτήρων και συμπεριφορών.

Ό,τι κατ' έξοχήν χαρακτήρισε τó Λευτέρη σέ όλη του τήν πορεία ήταν μιá βαθειά πανθομολογούμενη εϋγένεια, πού μπορεί νά αναλυθεί σέ καλοσύνη, κατανόηση, τρυφερότητα, σεβασμό, αγάπη. Από τó Ρέθυμνο, τή γενέτειρά του, έφερνε τήν κληρονομιά τής άπλοχεριάς και τής γενναιοδωρίας· από τήν Όξφόρδη, κοιτίδα τών σπουδών και τών βασικών του επιλογών, τή σοβαρότητα και τó σεβασμό στό αντικείμενό του, τó επιστημονικό ήθος.

Όλα αυτά τά έζησα από πολύ νωρίς ως προσωπικά βιώματα, τόσο συνεχή και αδιάλλειπτα ώστε νά φαίνονται προφανή και αυτονόητα - αλλά και ταυτόχρονα νά μου δημιουργούν ένα πρότυπο ζωής και συμπεριφοράς, στό όποιο είχα, άπολύτως συνειδητά, τó επίζηλο προνόμιο νά συμμετέχω. Στήν αδιάσπαστη και πλήρη ένότητα πού ήταν στά μάτια μου ó Λευτέρης και ή Λιλή, ως άντρώγυνο, σύντροφοι και συνοδοιπόροι, ή δική μου παρουσία άντανακλούσε προφανώς τήν άνεκπλήρωτη ανάγκη τής συνέχειας, τήν πατρότητα και τή μητρότητα τήν όποία έγώ θεληματικά τούς απέδιδα.

Δέ θά μπορούσε νά είναι και άλλοιως. Ό Λευτέρης είχε τó χάρισμα νά έμπνέει μιá τυφλή έμπιστοσύνη, τόσο αναγκαία στά δύσκολα χρόνια τής έφηβείας Όχι μόνο για ό,τι και όσα μπορούσα νά του έκμυστηρεύομαι, όχι μόνο για τήν έχεμύθεια και τή διακριτικότήτά του. Πάνω απ' όλα γιατί ήξερε νά μου διαλύει τήν αίσθηση τής μοναξιάς, νά μου γεμίζει τó κενό μέ τόση αγάπη, τόση ζεστασιά, ώστε νά μου δημιουργεί αυτόματα, συνειρμικά σχεδόν, άπαντοχή, έλπίδα, βεβαιότητα. Έζησα δίπλα στό Λευτέρη πολύ δύσκολες ώρες και στή δική του και στή δική μου ζωή. Σειρά από προβλήματα, από απογοητεύσεις, από διαψεύσεις: στήν περίπτωσή μου μιá επώδυνη έφηβεία· στήν περίπτωσή του ή λίγο-πολύ συνήθης μικρόψυχη στάση τών ανθρώπων άπέναντι στόν καλύτερό τους - άλλοτε πάλι ή έκμετάλλευση τής άξιοπρέπειας πού έκλαμβάνεται και έρμηνεύεται ως άδυναμία. Δέ θυμάμαι όμως ποτέ τó Λευτέρη νά αναφέρεται όνομαστικά σέ πρόσωπα του επαγγελματικού ή προσωπικού του περιβάλλοντος πού του είχαν δημιουργήσει συγκεκριμένες δυσκολίες ή και αδιέξοδα. Τά περιθώρια τής ύπομονής του έμοιαζαν άνεξάντλητα. Στίς σπάνιες φορές όπου τά γεγονότα ξεπερνούσαν τόν αυτοέλεγχό του, έμοιαζε νά μή συγχωρεί στόν έαυτό του ούτε καν μιá σύντομη στιγμή άδυναμίας.

Όλα τά χρόνια πού είχα κοντά μου τó Λευτέρη έννοιωθα καθαρά τήν άκτινοβολία τής προσωπικότητάς του στόν περίγυρό του. Η στενή του σχέση μα-

Ο Λευτέρης, η Λιλή και η Μάρω Προβελάκη, Αθήνα 1977.

ζί μου μοῦ ἔδινε ὄχι μόνο ἓνα ἰδιαίτερα σημαντικό συναισθηματικό προβάδισμα, ἀλλὰ καὶ ἓνα εἶδος ἀθελῆς ἀλλὰ εὐχάριστης ὑπεροχῆς ἔναντι σὲ ὅσους τὸν περιτριγύριζαν, μαθητές, φίλους ἢ συνεργάτες. Ἡ ἀναγνώριση, ἡ ἐκτίμηση, ὁ σεβασμὸς στὸ πρόσωπό του δὲν ἦταν ποτὲ ἀπόρροια μιᾶς ἐντυπωσιακῆς ἐμφάνισης, ἀλλὰ ἓνα βαθμιαῖο λειτουργικὸ συναίσθημα ποὺ ἐρχόνταν ὡς ἐπιστέγασμα μιᾶς σταθερῆς πορείας, μὲ κύριο γνώρισμα τὴν ἐμμονὴ καὶ τὴ συνέπεια στὸ στόχο, τὴν ἐντιμότητα καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητα στὴ μέθοδο.

Τέτοια ἦταν ἡ σχέση ποὺ καλλιεργοῦσε ὁ Λευτέρης μὲ τοὺς μαθητές του στὸ Κολλέγιο καὶ ἀργότερα μὲ τοὺς νεότερους συνεργάτες του στὴν Ἀκαδημία: σχέση στοργῆς καὶ εὐθύνης. Τέτοια ἦταν καὶ ἡ σχέση του μὲ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειάς του. Τέτοια ἦταν καὶ ἡ σχέση του μαζί μου, μέσα ἀπὸ μιὰ μακρὰ καθημερινὴ μαθητεία καί, ἀργότερα, μέσα ἀπὸ τὴν οἰκογενειακὴ-συγγενικὴ μας ἐξέλιξη. Τέτοια ἔγινε, ὅσο πρόφθασε, καὶ ἡ σχέση του μὲ τὴν καινούργια γενιὰ στὴν οἰκογένειά μας· γενιὰ ποὺ ἐξασφάλιζε τὴν τόσο πολύτιμη γι' αὐτὸν συνέχεια, ὄχι μόνο ἐνὸς ὀνόματος ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιλογῶν ποὺ τοῦ μετροῦσαν.

Ὁ πατέρας μου καὶ ὁ Λευτέρης ἔφυγαν μὲ διαφορά ἐνὸς χρόνου, ἀπὸ τὴν ἴδια σχεδὸν αἰτία, σὲ ἀνάλογη ἡλικία, ὑπὸ παρόμοιες συνθῆκες. Μαζί τους ἔφυγε ἓνα ὁλόκληρο κομμάτι τῆς ἡλικίας μου, τὰ χρόνια τῆς ἐφηβείας - ἢ, ἀλλοιῶς, τὰ χρόνια τῆς ἀθωότητας. Δὲν προσπάθησα ποτὲ μου νὰ ξεχωρίσω τὰ συναισθηματικά-συγγενικά ὅρια μὲ τὰ ὁποῖα μὲ φόρτισαν καὶ μὲ πλούτισαν οἱ δύο μου πατέρες. Τὸ ζεῖν καὶ τὸ εὖ ζεῖν ἀφοροῦσε καὶ τοὺς δύο: καὶ οἱ δύο ἦταν γονεῖς καὶ δάσκαλοι - καὶ οἱ δύο μοῦ ὑπαγόρευσαν ὅσα εἶμαι καὶ μοῦ διέθεσαν ὅσα ἔχω.

Μὲ τὸ Λευτέρη ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἀνοιξα μιὰ μεγάλη κουβέντα ποὺ κράτησε ὡς τὸν Ἰούλιο τοῦ 1991. Μὲ τὴ μαμά-Λιλή χωρίσαμε πρὶν ἀπὸ δύο χρόνια, ὅταν ἀποφάσισε ὀριστικὰ τὸ μεγάλο ταξίδι πρὸς τὸ Λευτέρη. Παραμερίζοντας τὸ βαθὺ πόνο ἐνὸς τέτοιου ἀκρωτηριασμοῦ, μοῦ μένει ἓνα αἶσθημα γαλήνης καὶ ἀπαντοχῆς: κάπου ἄλλοῦ εἶναι καὶ πάλι μαζί· κάπου τόσο μακριά, ὥστε νὰ μὴ τοὺς φθάνει “πίκρα, ὀδύνη ἢ στεναγμός”· κάπου τόσο κοντά, ὥστε νὰ μένει ἡ παρουσία τους αἰσθητὴ, προσιτὴ καὶ παντοτινὴ, ὥστε νὰ μπορῶ νὰ τοὺς κουβαλῶ μέσ’ στὴν ψυχὴ μου.

Στὸ ἀφιέρωμα στὴ μνήμη τοῦ Λευτέρη, ἡ δική μου μαρτυρία περιορίζεται σὲ μιὰν ὀδυνηρὴ, συναισθηματικὴ ἀναπόληση. Μέσα ἀπὸ αὐτὴν ἔρχεται μπροστά μου φωτεινὸς καὶ ἀκατάλυτος ὁ Λευτέρης Πρεβελάκης· ὁ ἄρχοντας, ὁ ἀγαπημένος μου.

Παρίσι, 20 Ἰουνίου 1998

Μάρω Γ. Πρεβελάκη

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ